

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Съединение и разединение Unification and disunity
Том / година Volume / year	V / 2026
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Елена Мачковска Elena Machkovska
Институция Affiliation	Съюз на учените в България – Плевенски клон Union of Scientists - Pleven branch
Заглавие Title	(НЕ)СЪХРАНЕНАТА ПАМЕТ ЗА РАЙЧО НИКОЛОВ ОТ С. РАЙКОВЦИ 185 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО И 140 ГОДИНИ ОТ СМЪРТТА МУ (1 ЮНИ 1840 – 6 СЕПТЕМВРИ 1885) ЛИЧЕН АРХИВЕН ФОНД № 2 НА РАЙЧО НИКОЛОВ ПАЗИ ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – КИЛИФАРЕВО THE (UN)PRESERVED MEMORY OF RAYCHO NIKOLOV FROM THE VILLAGE OF RAYKOVTSI 185 YEARS SINCE HIS BIRTH AND 140 YEARS SINCE HIS DEATH (JUNE 1, 1840 – SEPTEMBER 6, 1885) PERSONAL ARCHIVE FUND № 2 OF RAYCHO NIKOLOV IS KEPT BY THE HISTORICAL MUSEUM – KILIFAREVO
Страници Pages	227-245
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-5-227/

**(НЕ)СЪХРАНЕНАТА ПАМЕТ ЗА РАЙЧО НИКОЛОВ
ОТ С. РАЙКОВЦИ
185 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО И 140 ГОДИНИ
ОТ СМЪРТТА МУ
(1 юни 1840 – 6 СЕПТЕМВРИ 1885)
ЛИЧЕН АРХИВЕН ФОНД № 2 НА РАЙЧО НИКОЛОВ
ПАЗИ ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – КИЛИФАРЕВО**

Елена Мачковска

Съюз на учените в България – Плевенски клон

Резюме: През 2025 г. се навършиха 185 г. от рождението на един от най-значимите ни национални герои Райчо Николов от с. Райковци (1 юни 1840 г.), 171 г. от подвига му, когато е на 14 г., и 40 г. от откриването на паметника му в родното село (1985). Наравно със 140-та годишнина от Съединението на Княжество България и Източна Румелия отбелязваме и смъртта на първия комендант на Пловдив Р. Николов (6 септ. 1885).

За (не)съхранената памет за Райчо Николов са използвани архивни фондове в ДА – Велико Търново, личният фонд на героя в ИМ – Килифарево (въвежда се в научно обръщение), документи и снимки от РИМ – Велико Търново, периодичният печат в РБ „П. Р. Славейков“, работа на терен.

Ключови думи: Райчо Николов; Райковци; памет; личен архивен фонд.

През 2025 г. се навършиха няколко важни годишнини, свързани с националния ни герой Райчо Николов: 185 години от рождението му (1 юни 1840), 171 г. от подвига му, когато е на 14 г. (1854) и 40 г. от откриването на паметника в родното село Райковци (1985). 140-та годишнина от Съединението на Княжество България и Източна Румелия е свързана пряко и с отбелязването на смъртта на първия комендант на Пловдив и член на Времен-

*Паметникът на Райчо Николов
в Райковци, 27 окт. 2025 г.
Сн. Е. Мачковска*

ното правителство, избрано на 6 септ. 1885 г.

Предателски куршум прекъсва жизнения път на прославения воин и патриот Райчо Николов, когато е в разцвета на силите си, и за нас той остава на 45 години.

Животът му не е бил лек – кратък, преминал през премеждия, героизъм, учение, битки, сражения, стремеж за свобода и обединение на българския народ в името на целокупна България.

Неговата всеотдайна служба и саможертвата за Отечеството нареждат капитан Р. Николов сред имената на най-значимите български национални герои. Един от най-значимите, а останал в сянка и днес.

Ролята му в Българското опълчение, участието в Съединението, фактът, че загива в деня на обявяването му, го утвърждават като символ на родолюбието и стремежа към национално обединение на Отечеството. Българската историческа памет пази името на Райчо Николов наравно със Съеди-

нението от 6 септ. 1885 г. И въпреки това той не получава заслужената почит и признателност.

Видно от публичното пространство, с тази задача се е заел доц. д-р Видин Сукарев от РИМ – Пловдив¹.

Целта на публикацията е да се отбележи как и къде се съхранява паметта за националния ни герой Райчо Николов във Велико Търново и Великотърновския край.

След Освобождението родолюбецът остава на служба в източнорумелийската милиция. Участва активно в подготовката на Съединението на Княжество България с Източна Румелия. Той е и сред основните участници в свалянето на главния управител на Източна Румелия на съдбоносния 6 септември 1885 г.

¹ Сукарев, В. Архивът на Райчо Николов в Регионален исторически музей – Пловдив, Велико Търново, 2025, 532 с.

Неслучайно Райчо Николов влиза в избраното временно правителство, като е назначен за комендант на Пловдив. В деня на великото дело, докато отива да съобщи по телеграфа новината, майорът е прострелян смъртоносно. На 7 септ. 1885 г. на погребението на Райчо Николов в Пловдив се стичат повече от 20 000 души от цяла България, за да засвидетелстват почитта си към героя. Тогава...

140 години по-късно ние се сещаме епизодично за неговия принос и неговата личност и винаги това е свързано с годишнината от убийството му.

А трябва да почитаме него – героя от три войни, получил лично от ген. Горчаков² сребърен медал „За усърдие“³ още на 14 години за проявения героизъм, когато с риск за живота си по време на Кримската война преплувал Дунава и доставил тайни сведения на руското командване за подготвяно нападение от турските войски. През 2025 г. се навършиха и 171 г. от подвига на малкия Райчо.

Именно констатацията, че този герой продължава да е в сянка, налага подробно да се изследва животът му на поборник-опълченец, български военен деец, офицер, дворянин, автор на първия български военен устав. Да се използва, да се споделя всеки повод да се говори за него – за капитан Райчо, за дядо Райчо, както е познат и непознат, известен и като мълчаливия герой и наш национален герой.

Дали да го отдадем на времето или промените в обществото, макар че и преди 1989 г., и след това не се забелязва съществена промяна в отношението към личността на доблестния син на отечеството ни. Причина може да бъде и това, че той е противоречива личност, с буен характер, печели си врагове, но горещо обича България!

Или мястото на съхраняване на документалното и вещественно наследство на Райчо Николов в РИМ – Пловдив, където преминава по-голямата част от живота му, и в Националния военноисторически музей (НВИМ) – София. По волята на дарителя – дъщеря му Александра Райчева.

И тук е мястото да отбележим, че за разлика от архивните институции, в музеите документите, веществените и снимков материал не се обработват като един цялостен архив, събрал на едно място документалната и веществена памет на личностите с принос в националната, регионалната или местна история, а се

² Ген. Горчаков - командир на Четвърти и Пети пехотен корпус по време на Кримската война.

³ Руският сребърен орден „За усърдие“, съгласно Указ на императора Николай Павлович, издаден в Букурещ на 14 юли 1854 г. е връчен на Р. Николов на 22 юли 1854 г.

пръскат по колекции и отдели, според хронологията на годините, в които личността е живяла и творила. Разкъсва се животът и историческият принос на личността. И по пътя на логиката трябва да се предоставят за изследвания и публикации. И тук идва трудната част.

В държавните архиви ползването на материалите е достъпно и може да се борави както с инвентарните описи, така и с оригиналните документи. Докато в музеите достъпността е ограничена.

За достъп до личния архив на Райчо Николов, съхраняван в музея в Килифарево в структурата на РИМ – Велико Търново, подадох молба за ползване на ДКЦ (Движими културни ценности). След одобрението на директора не работих на мястото, където се съхранява фондът, за да го ползвам в оригинал, а получих копие от него (независимо че до 2007 г. бях уредник в този музей). На въпроса мога ли да разгледам оригиналния личен фонд на Райчо Николов, което беше първоначалното ми желание, бях поканена на работното място на колежата Михаил Стойчев. Да не споменаваме инвентарните тетрадки, с уговорка може и да те допускат до използването им. А те, както инвентарните описи в архивните институции, улесняват подбора на необходимите материали за ползване и публикации⁴. Подобни примери могат да се посочат и за други музеи в страната.

И тук се намира разединението между Държавните архиви и музеи по въпроса с използването на масива от документи. Разминаване има и по въпроса с обработката на материалите в музеите и достъпа до инвентарните тетрадки, описано по-горе. Т. е. пазят се за собствени проучвания и публикации.

Велико Търново, общината, в която се намира малкото планинско селце Райковци⁵, където е роден капитан Райчо Николов преди 185 г., е длъжна да се гордее с него, а регионалната музейна институция трябва да изследва, популяризира и разпространява историята на живота му и да я пренася във времето. Годишните от рождението му, от неговите дела на достоен строител на съвременна България да бъдат повод за изложби и мероприятия, изпълнени с родолюбиви чувства и пример за гордост и поклон пред род и родина. Независимо къде се съхранява документалната и веществена памет.

⁴ Сукарев, В. Архивът на Райчо Николов в Регионален исторически музей – Пловдив, Велико Търново, 2025, с. 376, 377, 378, 380.

⁵ Днес населените места около Райковци са 16,10 от тях са напълно обезлюдени, в останалите живеят по един-двама души. С десетина души население Райковци остава най-многолюдната махала край Килифарево.

Търновският музей също пази копия на оригинални документи и снимки в спомагателния фонд на отдел „Възраждане“. Следди могат да се намерят и в други отдели, което доказва тезата ми по-горе. А и достъпът е доста ограничен и като че ли потвърждава мнението, че се пазят за собствени публикации.

Освен посочените места на съхранена памет за тази бележита личност трябва да добавим създадения личен архивен фонд за Райчо Николов в Историческия музей в Килифарево⁶, но неизползван досега. С настоящата публикация архивните материали, останали скрити във фонда на музея, се въвеждат в научно обръщение.

140-та годишнина от Съединението бе отбелязана тържествено както в Пловдив, центъра на събитията, така и в страната.

И Велико Търново не остана встрани от тези събития. Но, както отбелязахме по-горе, великият акт на Съединението е дълбоко свързан с личността на капитан Райчо Николов, който в деня на провъзгласяването му губи живота си. И така, заедно със Съединението, на 6 септември отбелязваме и 140-та годишнина от смъртта му.

Предизвикана от факта, че Велико Търново отбеляза 140-ата годишнина от Съединението, но не почете своя герой, роден в този край, започнах да събирам материали за публикацията, с която да се отговори на въпроса запазена или (не)съхранена е паметта за Райчо Николов.

Проучванията започнах от фонда на Историческия музей в Килифарево, където се пази личният архивен фонд (ЛАФ) на Райчо Николов.⁷

Историята на фонда е следната. Преди 36 години, през 1989 г., с дата на създаване 15 окт., уредникът в тогавашния Градски исторически музей⁸ в Килифарево Венцислав Цонев⁹ поставя началото на личните архивни фондове с архива на Георги Михайлов.

⁶ ИМ - Килифарево, сп. ф. № 2, Личен архивен фонд (ЛАФ), „Живот и дейност на капитан Райчо Николов от с. Райковци“.

⁷ Работих в музея като уредник от 2002 до 2007 г. и знаех за съществуването на личния архивен фонд. Добавих към вече създадения ЛАФ класификационна схема и инвентарен опис на съхраняваните материали, съобразно методическия кодекс на ДА „Архиви“.

⁸ Историческият музей в Килифарево е открит на 8 юни 1983 г. Идва на мястото на съществуващата музейна сбирка като нов етап в проучването на богатата местна история на Килифаревската предбалканска котловина и съществен принос в съвременното развитие на музейното дело.

⁹ Венцислав Стефанов Цонев (12 авг. 1957 - 2006), р. в Харманли, Хасковска област. През 1996 г. завършва история във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. От 1 март 1986 до 1 юли 2000 г. работи като уредник в ГИМ - Килифарево и като секретар на Временната управа. От 7 апр. 2003 до 26 окт. 2006 е уредник в отдел „Християнско изкуство“ в РИМ - Велико Търново. Баща му Стефан Цонев също беше музеен работник и се занимаваше с християнско изкуство. Корените на семейството са от Килифарево.

В книгата си за Килифарево Г. Михайлов не пропуска да добави кратки биографични данни за „...един прославен българин от този край... капитан Райчо...“¹⁰

Вторият архивен фонд, съставен от колегата, е посветен на живота и дейността на капитан Райчо Николов и съдържа историческа справка, класификационна схема и инвентарен опис № 1. В историческата справка, съпровождаща архивното дело, изрично е отбелязано, че е изградено на основата на копия от съхранявани в други музеи и институти документи, снимки, писма, сведения, включително и в търновския музей. Архивните фондове са обработени съобразно методическия кодекс на ДА „Архиви“.

Материалите са събирани първоначално за създаването на постоянна фотоизложба в Райковци във връзка със 100-годишнината от Съединението и смъртта на капитан Райчо Николов през 1985 г. Повечето от документите дават информация за основни моменти от живота и дейността му, като неговото име е тясно свързано с историята на Килифаревския край, особено по време на Руско-турската война от 1877/78 г.

Делото на В. Цонев по формирането на архивни фондове за известни личности от Килифаревския край продължава и до 2007 г. са създадени още 8.¹¹

Според класификационната схема фондът на Райчо Николов е подреден хронологично в два раздела. Първият съдържа извадки от книги, статии, писма и др., вторият – документи за революционната и обществена дейност на Райчо Николов. Личният архивен фонд съдържа един опис от 17 архивни единици, с 41 листа. Ще направя кратко описание на съдържанието. Арх. единица № 1 от първия раздел съдържа 4 л. подбрани моменти от живота на видния българин от книгата „Капитан Райчо Николов“ на Тодор Гигов.

От същия раздел интерес за изследователите представлява кореспонденцията от 5 септ. 1985 г. с Желю Димов от с. Райковци, описана в две арх. единици¹². В писмото до първия секретар на

¹⁰ Георги Михайлов. Килифарево. С, 1970, с. 62.

¹¹ Георги Попов (1900-1924), Никола Атанасов (1933-2012), първи секретар Общ. комитет на БКП в Килифарево, Валентин Вълев (1900-1951), скулптор, с две творби в Третяковската галерия, Трифон Саралиев (1888-1923), агроном, завършил в Клостернойбург (Австрия), Тотю Саралиев (1903-1961), партийен функционер, Димитър Арабаджиев (1920-1992), читалищен деец, Димитър Хаджииванов, р. 1922 г. в Килифарево, автор на две книги за историята на рода Хаджииванови от Килифарево. Личните архивни фондове се съхраняват и днес във фонда на Историческия музей в Килифарево.

¹² ИМ - Килифарево, сп. ф. № 2, ЛАФ „Райчо Николов“, оп. 1, а. е. 2, 3 (5 л.)

ОК на БКП – Велико Търново той съобщава, че като племенник¹³ на Р. Николов е дал интервю за него в пловдивски вестник по повод 100-годишнината от Съединението и гибелта му. Прилага копие от публикацията „Той беше първата жертва...“¹⁴ Изразява желанието си да присъства на „...откриването на бюс[т] паметник на капитан Райчо в Райковци“¹⁵.

Търсих снимки от откриването на паметника и фотоизложбата през 1985 г., но не успях да попадна на съхранена информация както в отдел „Най-нова история“ и Научния архив на РИМ – Велико Търново, така и в селото. Информация липсва и в личния фонд на Р. Николов в музея в Килифарево.

Интерес представлява писмото на Милко Йоргов Минчев от Русе, родственик на Р. Николов по линията на сестра му Минка, изпратено на 8 авг. 1984 г. до Мария Ненова, учителка в училището в с. Райковци¹⁶. От него става ясно, че и преди това са поддържали контакти относно уточняване на родословието на Р. Николов¹⁷. В първата част авторът споделя, че разглеждал архива на Райчо Николов в Пловдивския музей и попаднал „...на документ (на руски език, бел. а.) под инв. № 471018, в който Райчо Николов собственоръчно описва родното си село и семейството от което произхожда...“ Първата част на писмото завършва с имената на братята и сестрите на Р. Николов и кратка справка за тях. Втората част авторът посвещава на родствената връзка на рода по линията на баба му Минка Николова, сестра на Райчо Николов, която след Освобождението се изселва със семейството си и се установява в с. Чилнов, Русенско.¹⁹

Ще обърна внимание, че същият документ на руски език е описан подробно 16 години по-късно от Петър Ненов от Попово, пак родственик на Райчо Николов, но по линия на сестра му Стойка. Добавя и съставено от него родословно дърво на рода на Райчо Николов. Комплектът от ръкописни документи подарява на Търновския музей на 10 септ. 2000 г., заведени в спомагателния фонд на отдел „Възраждане“. Предоставени ми за ползване от колегата Михаил Стойчев²⁰.

¹³ Не мога да определя Желю Димов по коя линия на родството е племенник на капитан Райчо Николов.

¹⁴ ИМ - Килифарево, сп. ф. № 2, ЛАФ „Райчо Николов“, оп. 1, а. е. 3, л. 3.

¹⁵ ИМ - Килифарево, сп. ф. № 2, ЛАФ „Райчо Николов“, оп. 1, а. е. 2, л. 1-2.

¹⁶ ИМ - Килифарево, сп. ф. № 2, ЛАФ „Райчо Николов“, оп. 1, а. е. 4, л. 1-2.

¹⁷ Няма информация в инвентарната тетрадка как е попаднало това писмо в личния фонд на Р. Николов.

¹⁸ Документ № 4710 е описан подробно. - В: Сукарев, В. Архивът на Райчо Николов в Регионален исторически музей – Пловдив, Велико Търново, 2025, с. 88, 89.

¹⁹ ИМ - Килифарево, сп. ф. № 2, ЛАФ „Райчо Николов“, оп. 1, а. е. 4, л. 1-2.

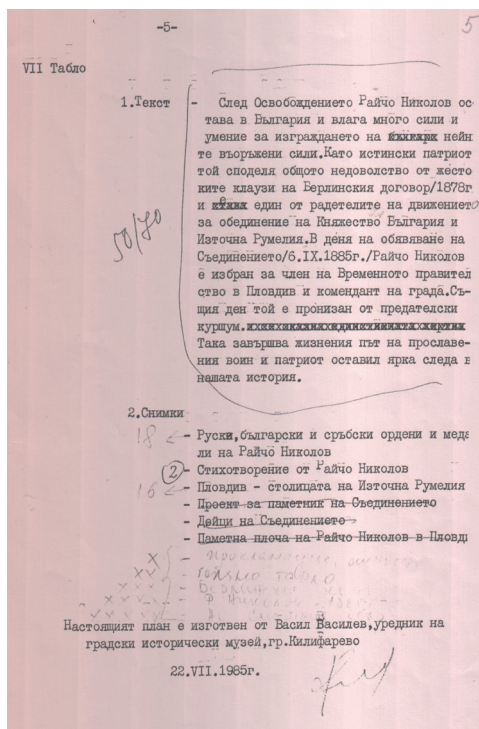
²⁰ ОИМ-ВТ, Сп.ф. „В“, Д. № 243, 244, 245 (Родословно дърво за рода на Р. Николов от П. Ненов)

В. Сукарев съобщава в книгата си, че Петър Ненов използва документ 4710 от РИМ – Пловдив в края на XX в.²¹, но няма информация за ползване на същия документ от Минчо Йоргов от Русе през 1984 г., за когото писахме по-горе²².

Разглеждайки документите във втория раздел на фонда²³, попаднах на тематико-експозиционен план (предизвикал интереса ми) за постоянна фотоизложба „Райчо Николов от с. Райковци, Великотърновско“²⁴, посветена на 100-годишнината от Съединението и смъртта на капитан Р. Николов, отбелязана през 1985 г. Освен посочения тематичен план, в арх. ед. 16 и 17 са включени текстовете, снимките, анотациите за изложбата и брошурата за Р. Николов.

Тематико-експозиционният план от 5 страници е написан на пишеща машина и завършва с текст: „Настоящият план е изготвен от Васил Василев²⁵, уредник на Градския исторически музей, гр. Килифарево. 22 .VII. 1985 г.“. Следва оригиналният саморъчен подпис на автора, почти месец преди отбелязването на 100-годишнината от Съединението и смъртта на капитан Райчо Николов в с. Райковци²⁶.

Следващата 16-а архивна единица съдържа анотиралите текстове към фотосите и факсимилетата с подробно описание каква хартия да се използва, дребен шрифт,

Част от плана за изложбата.
ИМ, Килифарево, 1985 г.

²¹ Сукарев, В. Архивът на Райчо Николов в ..., Велико Търново, 2025, с. 89-90

²² Потвърдено след разговор с доц. Видин Сукарев.

²³ Благодаря за съдействието на колегите от РИМ – Велико Търново и разрешението да работя с архивния фонд на Райчо Николов.

²⁴ ИМ - Килифарево, сп. ф. № 2, ЛАФ „Райчо Николов“, оп. 1, а. е. 15, л. 1-5.

²⁵ Васил Енчев Василев, р. на 9 ян. 1951 г. Завършва история във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ – Велико Търново (1975), работи като уредник в ГИМ – Килифарево 1983-1986 г. След напускане на музея работи във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. Справката е изготвена от РИМ, Велико Търново. Не установихме годината на смъртта му.

²⁶ ИМ - Килифарево, сп. ф. № 2, ЛАФ „Райчо Николов“, оп. 1, а. е. 15, л. 5.

разредка 2, вътре в текста разредка 1,5, като дължината на един ред да не надвишава 30 см²⁷. Общо анотиращите текстове са 35.

Изложбата е разположена на седем табла с размери 50/70, като всяко табло е със съответния текст, снимки и факсимилета в хронологичен порядък, отразяващ важни моменти от живота на Р. Николов.

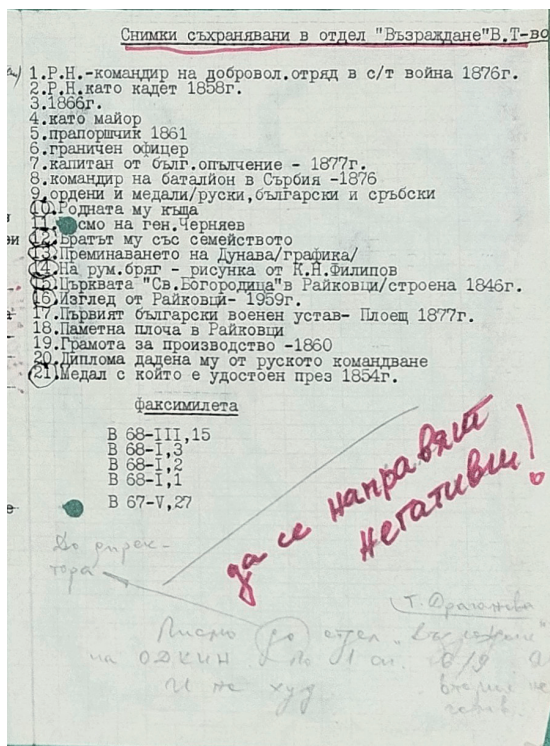
Копието в архивния фонд е работно, установяваме го от подробните бележки, оставени до всяко от седемте табла, което още повече повишава историческата му стойност.

Уредникът В. Василев е оставил и работни бележки на материалите за предстоящата изложба с инвентарните номера на снимки и факсимилета, притежание на фонда на отдел „Възраждане“ в търновския музей.

От тях разбираме, че музеят в Килифарево си сътрудничи в тези години както с музея, така и с отдел „Възраждане“ и по-конкретно с н. с. Тодорка Драганова, но следи в Научния архив на музея няма.

Описвам подробно плана с оставените от автора бележки, защото до нас не са останали следи от тази фотоизложба и след години би могла да бъде възпроизведена.

Прави впечатление, че за водещите и анотиращи текстове е използвана книгата „Райчо Николов (1840 -1885)“, издадена от Окръжен исторически музей (ОИМ) – Велико Търново през 1970 г. по случай 130 г. от рождението му, 116 г. от подвига му през 1854 г. и 85 г. от смъртта му²⁸. Съставители са н. с. Тодорка

Работни бележки по изложбата.
ИМ, Килифарево, 1985 г.

²⁷ Пак там, оп. 1, а. е. 16, л. 1-2.

²⁸ Райчо Николов - 1840-1885 (по случай 130 г. от рождението му, 116 г. от подвига му през 1854 г. и 85 г. от смъртта му), ОИМ - Велико Търново, 1970, 53 с., с ил. и библиография.

Драганова,²⁹ зав. отдел „Възраждане“, и уредникът в отдела Пенка Ибришимова³⁰. Това е първото проучване и публикация, според мен, свързано с Райчо Николов, правено от тогавашния ОИМ. В книжката от голямо значение, според доц. Сукарев³¹, е публикуването на „Служебен списък на майора Райчо Николаев, съставен на 5 февр. 1885 г.“, съхраняващ се в НВИМ, София³². Публикуваните снимки и факсимилета на документи и награди, както и служебният списък означават, че са поддържани ползотворни служебни и професионални контакти между музеите във Велико Търново, София и Пловдив.

Т. Драганова добавя още няколко проучвания за Р. Николов през годините, публикувани в различни издания³³. Името и делото му са съхранени както в книгата за бележити великотърновци с кратки биографични бележки и библиография³⁴, така и в хрониката за Търновския край през Възраждането³⁵.

В личния фонд на н. с. Т. Драганова в ДА – Велико Търново³⁶ има още материали, предназначени за научнопопулярни публикации в периодични издания. Става дума за вестниците „Борба“ и „Дунавско дело“ – Свищов. Отнасят се за годините 1970-1977 и са свързани с освобождението на Велико Търново и Свищов от руските войски през юни и юли 1877 г. и приноса на Райчо Николов в събитията.

Във фонда се съхранява проучването ѝ за с. Райковци, публикувано в изданието на ОИМ - Велико Търново на страници 44, 45 и 46, със запазени корекции от Т. Драганова³⁷.

²⁹ Тодорка Драганова (26 ян. 1928 - 31 ян. 2021), р. във Велико Търново. Завършва история в СУ „Климент Охридски“ (1950). Работи в Търновския музей и му посвещава 37 г. (1954-1987) Научен сътрудник (1967). Заедно с авторски колектив от музея създават експозицията „Възраждане и Учредително събрание“ (1985) в Конака, строен от майстор Колю Фичето през 1872 г. Изследванията и публикациите ѝ са в сборници, юбилейни издания, известия, периодичен печат и др. Активен общественик, председател на Градския съвет на жените, общински съветник, профсъюзен деятел, основател на Съюза на научните работници, Велико Търново и др. Носител на орден „Кирил и Методий“ I, II, III ст. и орден „Червено знаме на труда“.

³⁰ Пенка Ибришимова, р. 1934 г. във Велико Търново. Завършва музейно дело и археология в СУ „Климент Охридски“ (1962). Работи в ИМ - Велико Търново като уредник в отдел „Възраждане и националноосвободителни борби“ (1962-1979).

³¹ Сукарев, В. Архивът на Райчо Николов в..., Велико Търново, 2025, с. 13.

³² Райчо Николов – 1840-885 (по случай 130 г. от рождението му, 116 г. от подвига му през 1854 г. и 85 г. от смъртта му), ОИМ – Велико Търново, 1970, с. 21-33.

³³ Драганова, Т. Райчо Николов. - В: Бонева, Иванка. Трявна, С. 1982, с. 283-288, с библи.; Драганова, Т. Участието на Райчо Николов в Сръбско-турската война 1876 г. - В: Сб. Райчо Николов. Страници от неговия живот. Варна, 1990, с. 24-31.

³⁴ Бележити търновци. Биографичен и библиографски справочник за дейци, родени, живели и работили във Велико Търново през XII-XX в., С., 1985, с. 160-162, с библи.

³⁵ Драганова, Тодорка, Цв. Генчева, Р. Понева. Хроника. Търновският край през Възраждането, Велико Търново, 1994, с. 38. (Спомоществател: Общински комитет „Васил Левски“).

³⁶ ДА - Велико Търново, л. ф. № 1500, оп. 1, а. е. 19, л. 109-111; л. 118-120.

³⁷ ДА - Велико Търново, л. ф. № 1500, оп. 1, а. е. 39, л. 151-153. (Личен фонд на Т. Драганова).

Освен това, в личната си биобиблиография Т. Драганова съобщава за открита на 1 септ. 1983 г. изложба в родната къща на Райчо Николов в с. Райковци³⁸. Документи за това събитие не се откриха от поисканата справка в Научния архив на музея. От разговора с бившия кметски наместник Петьо Коев³⁹ стана ясно, че къщата на семейството отдавна я няма. Намирала се е около или зад мястото на кметството, което вече е съборено поради опасност от срутване. А и след две години отново да се открива нова фотоизложба през 1985 г. е почти нереално, освен ако е сгрешена годината.

Снимката на родната къща на Р. Николов в Райковци присъства във фонда на отдел „Възраждане“⁴⁰ и е публикувана в изданието на ОИМ – Търново от 1970 г.⁴¹ Тя е включена в тематико-експозиционния план за фотоизложбата от В. Василев (1985)⁴², участва и във фотоизложбата на колегите от 2004 г., за което ще стане дума по-нататък.

Ще се върнем 40 години назад в миналия ХХ в. на 1985 г., когато се навършват 100 г. от Съединението и наравно с това 100 г. от убийството на капитан Райчо Николов, 145 г. от рождението му и 131 г. от подвига му през 1854 г. Както споменах, годината 1985 определи и посоката на проучванията ми по-нататък – в „Борба“, ДА – Велико Търново с фондовете на с. Райковци и ОК на БКП – Велико Търново, както и отиване до с. Райковци и среща със стария (Петьо Коев) и нов (Хр. Петков) кметски наместник.

От този момент започнаха да се добавят нови и интересни моменти, които постепенно запълваха част от паметта за Райчо Николов в нашия край.

В заседанието си на 17 дек. 1984 г. бюрото на ОК на БКП – Велико Търново разглежда два въпроса по втора точка от дневния си ред – програма за кръгли и юбилейни годишнини с национално и регионално значение за 1985 г. и мероприятия за 100-годишнината от Съединението на Княжество България и Източна Румелия.⁴³

Прави впечатление, че програмата за юбилейните национални чествания не съдържа точка или намек за предстоящото

³⁸ Драганова, Тодорка. Биобиблиография. Велико Търново, 2013, с. 23.

³⁹ Разговорът с настоящия кметски наместник Хрисимир Петков и бившия – Петьо Коев се проведе в с. Райковци на 27 окт. 2025 г.

⁴⁰ Заведена в Спом. фонд негативи, Ф - 210, н.

⁴¹ Райчо Николов – 1840 - 1885 (по случай 130 г. от рождението му, 116 г. от подвига му през 1854 г. и 85 г. от смъртта му), 1970, ОИМ - Велико Търново, с. 45.

⁴² ИМ - Килифарево, сп. ф. № 2, ЛАФ „Райчо Николов“, оп. 1, а. е. 15, л. 1.

⁴³ ДА - Велико Търново, ф. 1Б, оп. 11, а. е. 11, л. 1, 2, 69 - 71. (Фондът на ОК на БКП – Велико Търново).

важно историческо за България събитие – 100-годишнината от Съединението и 100 г. от смъртта на националния ни деец Райчо Николов и 145 г. от рождението му.

Те са разгледани самостоятелно под заглавие „Мероприятия на бюрото на ОК на БКП – Велико Търново за честване 100-годишнината от Съединението на Княжество България и Източна Румелия“. Тук отново не се споменава името на героя от Съединението, както и предстоящите годишнини, свързани с него, важна част за историческата ни памет, че в този край се е родил един национален герой, загинал в името на България и нейното обединение⁴⁴. Чак пета точка от осемте ни насочва към същността: организирането на окръжен митинг, посветен на годишнините, споменати по-горе⁴⁵. Отговорници са ОК на БКП – Велико Търново и Общински комитет на БКП – Килифарево.

Разединение ли е това или още тогава, както и днес, личността на родолюбеца, обичал отечеството си безкрайно и готов за саможертва в името на обединена България, се поставя в сянка. Мисля си, че това е разединение, което и днес не сме надживели. Предстои още много работа, а това е и целта на проучването – да се откrehне вратата към личността на героя, поборника-опълченец и активен деец на Съединението.

През ян. 1985 гвъз основа на мероприятията на ОК на БКП – Велико Търново, Общинският комитет на БКП в Килифарево приема амбициозна програма в две части за важните годишнини, която пряко засяга родното място на героя Райчо Николов „... активен участник в провъзгласяването на Съединението...“⁴⁶

Програмата обхваща благоустройствени мероприятия в селото и организация на самото честване. Важната част в нея е изработването на бюст-паметник на Райчо Николов на стойност 8600 лв. и оформянето на района около него. Разходите от 20 500 лв. по честването и изграждането на паметника в Райковци се поемат от Окръжен народен съвет – Велико Търново⁴⁷.

Програмата по организацията включва нагледна агитация, фотоизложба, дипляни, покани, юбилейни значки и лентички, художествена програма и музика, лекции, ангажиране на окръжния вестник „Борба“ и неговата сменна страница „Балкански

⁴⁴ ДА - Велико Търново, ф. 1Б, оп. 11, а. е. 11, л. 69. (Фондът на ОК на БКП – Велико Търново).

⁴⁵ Пак там, ф. 1Б, оп. 11, а. е. 11, л. 69.

⁴⁶ ДА - Велико Търново, ф. 583, оп. 8, а. е. 29, л. 1, 11, 12, 13, 14, 15. (Общински народен съвет – Велико Търново. Протоколи и отчетни доклади за дейността на кметство с. Райковци 1984-1989).

⁴⁷ ДА - Велико Търново, ф. 583, оп. 8, а. е. 29, л. 11- 13.

зов“⁴⁸, радиото и телевизията, участието на Военното училище „Васил Левски“ в мероприятията, организирането на туристически групи до родното село на героя и участието им в окръжния митинг на 20 септ. 1985 г.

Стойността от 12 650 лв. е за сметка на Общинския съвет в Килифарево и кметството в с. Райковци. Предвидените 6000 лв. за издаването на книга за Райчо Николов остават само тук – като идея и намерение⁴⁹.

За Райчо Николов и паметта за това важно събитие напомнят

Първите посетители разглеждат фотоизложбата. Райковци, 20 септ. 1985 г.

съобщенията във в. „Борба“ и сменната му страница за Килифарево от 19 септ. 1985 г. преди събитията: статията „Живот – подвиг – светъл пример за поколенията“ на Цонко Генов, един от първите занимавали се с личността на Райчо Николов⁵⁰, и кратка библиография на ст. н. с. Марин Ковачев⁵¹ от РБ „П. Р. Славейков“ – Велико Търново, в същия брой. Страницата помества съобщение за провеждане на окръжен митинг, посветен на майор Райчо Николов на 20 септ. 1985 г. (петък) и програмата на събитието:

⁴⁸ „Балкански зов“, сменна страница на в. Борба (Велико Търново) за община Килифарево.

⁴⁹ ДА - Велико Търново, ф. 583, оп. 8, а. е. 29, л. 11.

⁵⁰ Борба (Велико Търново), № 115, 19 септ. 1985, с. 2

⁵¹ Проф. Марин Ковачев (8 авг. 1934 - 19 май 2016), р. в Сухиндол. Завършва СУ „Климент Охридски“, специалност „Библиотекознание и библиография“ (1957). Работи в Окръжна библиотека „П. Р. Славейков“ - Велико Търново. Н. с. по краезнание (1971), ст. н. с. по библиография и краезнание (1979). Създател на катедра по библиотекознание и библиография към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ (1993) и преподавател. Председател на Съюза на краеведите в България (1998).

в 18,30 откриване на фотоизложба за живота и делото на героя, 18,45 откриване на бюст-паметник на Райчо Николов в центъра на селото, 19,00 ч. тържествен митинг-заря (по спомени на съвременници звучи и името на националния ни герой)⁵².

В Научния архив на РИМ – Велико Търново няма следи за събитието.

На 3 окт. 1985 г., след откриването на изложбата в Райковци, излиза публикацията „Един от доблестните синове на България“ – част от доклада, изнесен на 20 септ. 1985 г. от доц. к. п. н. Илия Брайнов⁵³, преподавател в Националния военен университет „Васил Левски“, и снимка от фотоизложбата, посветена на 145-ата год. от рождението, 100-годишнината от Съединението и убийството на Райчо Николов⁵⁴. Откритата постоянна фотоизложба е основа за бъдещ музей в с. Райковци – по желание на жителите на селото⁵⁵.

Кметството в Райковци, където са били двете документални изложби...

Сн. П. Коев

Изложбата съществува известно време, но по думите на Петьо Коев през 1995 г., когато става кметски наместник, заварва музейната сбирка, както я наричат в селото, в лош вид и „...в безобразно състояние. Целият първи етаж на кметството беше като бойно поле...“⁵⁶ Тя вече е история, без да остави следи в нечий архив.

В лявата част на фасадната стена на кметството е поставена паметна плоча със съдействието на Военното окръжие в Търново. Днес се съхранява в преместваемото съоръжение тип „жилищен

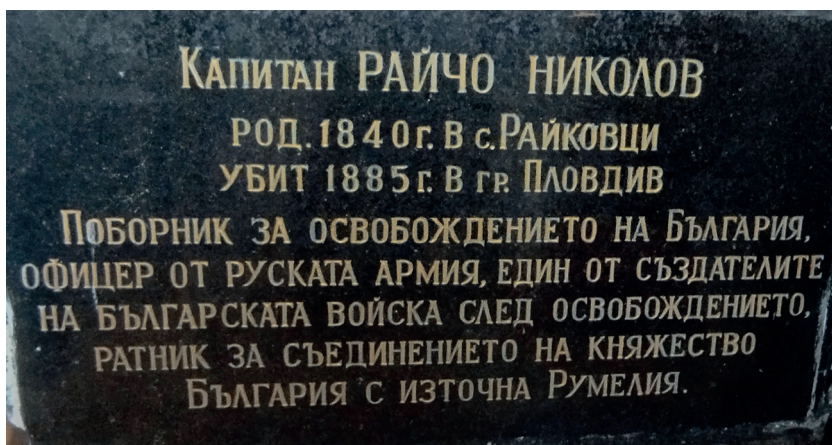
⁵² Борба (Велико Търново), см. стр. Балкански зов, № 36 (406), 19 септ. 1985, с. 2.

⁵³ Илия Нейков Брайнов (21 авг. 1929), полковник, доцент. Р. в с. Харваловци, Еленско. Завършва средното си образование в Еленската гимназия (1948), Учителския институт в Шумен (1950), висше със специалност „Педагогика и психология“ в СУ „Климент Охридски“ (1966). Ръководи катедра „Обществени науки“ във ВНВУ „Васил Левски“ (дн. НВУ) – Велико Търново в продължение на 19 години (1970-1989) Кандидат на педагогическите науки (1974), доцент (1981).

⁵⁴ Борба (Велико Търново), № 120, 3 окт. 1985, с. 1; См. стр. Балкански зов № 38, 3 окт. 1985, с. 2.

⁵⁵ ДА - Велико Търново, ф. 583, оп. 8, а. е. 29, л. 19.

⁵⁶ Записан разговор от срещата ми с П. Коев в с. Райковци на 27 окт. 2025 г. (Личен архив)

И паметната плоча...

Сн. П. Коев

контейнер“, предоставено за административни цели от община Велико Търново. В дясната част на събореното кметство има табелка, указваща, че тук се е намирала „Музейна сбирка капитан Райчо Николов“.

За големите тържества, посветени на Съединението и капитан Райчо Николов, колегата Васил Василев изработва дипляна със снимка на корицата. Днес тя е библиографска рядкост, единственият екземпляр се съхранява в личния фонд⁵⁷ на Р. Николов в музея в Килифарево.

В деня на Съединението малкото жители са пред бюст-паметника на Райчо Николов. Райковци, 6 септ. 2025 г.

Сн. П. Коев

⁵⁷ ИМ - Килифарево, сп. ф. № 2, ЛАФ „Райчо Николов“, оп. 1, а. е. 17, л. 1-7.

Най-голямото и дълго жадувано желание на жителите на с. Райковци и околните махалички да се издигне паметник на националния герой най-после е осъществена⁵⁸. Бюст-паметникът на капитан Р. Николов, чийто автор е Атанас Миндов⁵⁹, е открит на 20 септ. 1985 г. „...През годината – пише в доклада на кмета на селото Господин Господинов, – се работи за подготовката на достойно отпразнуване на 800-год. от въстанието на Петър и Асен... и 100 г. от Съединението на България, и в наши условия 145 г. от рождението и 100 г. от убийството на героичния син на нашия народ, роден в нашето малко село, майор Райчо Николов...“⁶⁰

Всяка година бюст-паметникът събира хората от селото. В деня на Съединението 6 септември 2025 г. героят, чиято памет пазят неговите съграждани, горди с героичните му подвизи, не е забравен. Присъства и доц. д-р Видин Сукарев от РИМ – Пловдив.

През 2004 г. уредниците в РИМ – Велико Търново Светла Станева, Тодорка Недева, Весела Мартинова и Стефан Бейков изготвят тематико-експозиционен план и реализират нова фотоизложба „Капитан Райчо Николов от с. Райковци“ на мястото на унищожената документална изложба.

Въпреки че музейните работници работят 19 години след създадената първа фотоизложба, те повтарят част от снимковия и документален материал, използван през 1985 г. от колегата Васил Василев, уредник в музея в Килифарево⁶¹.

Няма как да бъде иначе. С това разполага научно-спомогателният фонд на отдел „Възраждане“ от времето на н. с. Тодорка Драганова, допълнен през 2000 г. от дарението на Петър Ненов от Попово, за когото стана дума по-горе⁶².

Важно е да обърнем внимание, че колегите от музея не са знаели както за съществуването на личен архивен фонд на името на Райчо Николов в Историческия музей – Килифарево, така и за постоянната фотоизложба, изготвена и осъществена от техния колега Васил Василев през 1985 г. 40 години по-рано.

Ситуацията може да бъде обяснена с липса на комуникация и приемственост между отделите, както и с липса на отложена информация в Научния архив на музея. Но и с липса на памет в институцията, пазеща регионалната и националната ни памет.

⁵⁸ ДА - Велико Търново, ф. 583, оп. 8, а. е. 29, л. 19. (Отчетен доклад на кметството с. Райковци за дейността му през 1985 г.)

⁵⁹ Информацията бе потвърдена от Орфей Миндов през окт. 2025 г., син на автора.

⁶⁰ ДА - Велико Търново, ф. 583, оп. 8, а. е. 29, л. 16.

⁶¹ Информацията е от Весела Мартинова, уредник в Регионален исторически музей – Велико Търново.

⁶² ОИМ-ВТ, Сп.ф. „В“, Д. № 243-244 - 245.

Музейните специалисти работят с това, което съхраняват фондовете на музея и най-вече фондът на отдел „Възраждане“. Към изложбата добавят обикновена диплянка и плакат за събитието, проведено на 19 ноем. 2004 г. Експозицията е разположена на същото място, където е била старата, съсипана от времето фотоизложба, в помещение от 20 кв. м., видно от писмото до директора на музея във Велико Търново от кметския наместник П. Коев⁶³.

Към нея добавят обикновена диплянка, плакат, лентички и малко веществен материал от епохата (само за откриването), в която е роден и живял Райчо Николов. Две съобщения в печата от 22 ноем. 2004 г. отбелязват събитието: „Възстановиха музея на Р. Николов в Райковци“ и „Над 100 души по екопътека с. Райковци – х. „Грамадлива“⁶⁴. Доста пресилено звучи и заглавието, и съдържанието на публикацията *„Възстановеният музей... от снимки и документи представят в пълен вид живота и делото на Райчо Николов, първият сериозен опит някогашната музейна сбирка да прерасне в музей...“* Въпреки че това не е първи опит, за което има и доказателства!⁶⁵

Възстановена е екопътеката от с. Райковци до х. Грамадлива по проект на Туристическо дружество „Хемус“, финансирано от МОСВ (Министерство на околната среда и водите). Целта е гостите на селото преди да започнат изкачването на екопътеката да се запознаят с живота и подвига на първия български офицер капитан Райчо Николов.

В присъствието на представители на РИОСВ, еколози, ученици от гимназиите по радиотехника и икономика във Велико Търново, учители, жители на селото и гости Красимир Генчев – областен управител на Велико Търново, открива екопътеката⁶⁶.

Днес 12-те табла на документалната изложба се съхраняват в кметството на с. Вонеща вода⁶⁷, а мраморната плоча за Райчо Николов е на отговорно пазене от кметския пълномощник Хрисимир Петков във фургона - кметско наместничество.

Двете фотоизложби и кметството, което пазеше паметта за Райчо Николов, вече ги няма. Училището с името „Капитан Райчо“ стои, но е печална гледка на изоставеност и частна собственост. Печатът и дарението от 10 000 лв., направено през 1937 г. от дъщерята Александра Райчева, по мъж Богдан Ковачева, записа-

⁶³ Писмо РД - 93, 20 окт. 2004 г. до директора на ИМ – Велико Търново от кметския наместник П. Коев.

⁶⁴ Борба (Велико Търново), № 227, 22 ноем. 2004, с. 4. (Отнася се за двете публикации).

⁶⁵ ДА – Велико Търново, ф. 583, оп. 8, а. е. 29, л. 19.

⁶⁶ Борба (Велико Търново), № 227, 22 ноем. 2004, с. 4.

⁶⁷ Всички табла от кметството имам заснети в личния си архив.

но в Летописната книга на училището, се пазят в неговия фонд, съхранен в Държавен архив - Велико Търново⁶⁸.

Струва си да добавим съществуващата и днес ул. „Райчо Николов“ в кв. Чолаковци⁶⁹ във Велико Търново. С именуването ѝ е изпълнена т. 6 от споменатите „Мероприятия“ на бюрото на ОК на БКП – Велико Търново за честване 100-годишнината от Съединението и 100 г. от смъртта на националния ни деец Райчо Николов от с. Райковци през 1985 г.⁷⁰

Единствен днес в Райковци ни посреща паметникът на патриота, отдал живота си в името на Отечеството, който събира всяка година оределите жители на селото. Бюст-паметникът трябва да е и мястото, където обществеността на Велико Търново всяка година да отдава почит на своя национален герой Райчо Николов.

Чакат се по-добри времена, за да се вдигне мъглата над личността на Райчо Николов и той да заеме достойното си място в пантеона на българската национална памет!

⁶⁸ ДА - Велико Търново, ф. 812К, оп. 1, а. е. 2, л. 5^г.

⁶⁹ Велико Търново. Пътеводител. С., 1989, с. 185. (Кратка информация за Райчо Николов).

⁷⁰ ДА - Велико Търново, ф. 1Б, оп. 11, а. е. 11, л. 71.

**THE (UN)PRESERVED MEMORY OF RAYCHO NIKOLOV
FROM THE VILLAGE OF RAYKOVTSI
185 YEARS SINCE HIS BIRTH AND 140 YEARS
SINCE HIS DEATH (JUNE 1, 1840 – SEPTEMBER 6, 1885)
PERSONAL ARCHIVE FUND № 2 OF RAYCHO NIKOLOV
IS KEPT BY THE HISTORICAL MUSEUM – KILIFAREVO**

Elena Machkovska

Union of Scientists - Pleven branch

Abstract: In 2025, we will mark the 185th anniversary of the birth of one of our most significant national heroes, Raycho Nikolov from the village of Raykovtsi (June 1, 1840), 171 years since his feat when he was 14 years old, and 40 years since the unveiling of his monument in his native village (1985). Along with the 140th anniversary of the Unification of the Principality of Bulgaria and Eastern Rumelia, we also mark the death of the first commandant of Plovdiv, R. Nikolov (Sept. 6, 1885).

For the (un)preserved memory of R. Nikolov, archival funds in the Municipal Archives of Veliko Tarnovo, the personal funds of the hero in the Municipal Archives of Kilifarevo (being put into scientific circulation), documents and photographs from the Municipal Archives of Veliko Tarnovo, the periodical press in the Municipal Archives of Veliko Tarnovo “P. R. Slaveykov”, and field work were used.

Keywords: Raycho Nikolov; village of Raykovtsi; memory; personal archive.

Елена Мачковска

Съюз на ученияте в България – Плевенски клон

гр. Плевен, ул. „Васил Левски” № 150

E-mail: lenimach@abv.bg